

Slaven Kale, „*Poljaci, naša braća na sjeveru*”. *Hrvatska javnost o Poljacima 1860–1903*, Srednja Europa, Zagreb 2020, ss. 424.

doi.org/10.14746/bp.2020.27.18

Wydawnictwo „Srednja Europa” z Zagrzebia, znane z popularyzowania dzieł polskich autorów¹ w Chorwacji, opublikowało w 2019 roku monografię autorstwa Slavena Kale pt. *Poljaci, naša braća na sjeveru. Hrvatska javnost o Poljacima 1860–1903*. Stanowi ona pokłosie badań naukowych młodego chorwackiego historyka o polskich korzeniach. Jest to uzupełniona i zredagowana praca doktorska, którą w 2018 roku obronił on na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Zagrzebiu. Promotorem rozprawy, a zarazem jej redaktorem wydawniczym jest prof. Damir Agičić, znany w Chorwacji i Polsce historyk, zajmujący się problematyką związków pomiędzy obu krajami w XIX i XX wieku². Recenzentami monografii byli Antoni Cetnarowicz z Uniwersytetu Jagiellońskiego, specjalizujący się w sprawach chorwackich oraz dr Vlasta Švogler.

Monografia liczy 424 strony i została wydana przy wsparciu chorwackiego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa (*Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH*). Jest zapatrzona w pokaźną liczbę dwunastu aneksów (s. 335–392), na które składają się przedruki artykułów z prasy chorwackiej, dotyczące Polaków, lista chorwackich studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego z lat 1851–1918 oraz innych uniwersytetów galicyjskich (początek XX wieku). W pracy znalazły się także aneksy: osobowy (s. 411) i geograficzny (s. 421) oraz bibliografia (s. 393–408).

Na początku recenzji należy zwrócić uwagę na metodę badawczą, zastosowaną przez Slavena Kale. Układ pracy nie jest chronologiczny, lecz tematyczny. Autor skupia uwagę czytelnika na wybranych wydarzeniach i ich chorwackiej recepcji. Zastosowana przez niego metoda studium przypadku stanowi interesujące, ale i nieco dyskusyjne rozwiązanie metodologiczne. Zawsze w takiej sytuacji autor musi bronić własnego subiektywnego wyboru, dotyczącego analizowanych przypadków. Nasuwa się pytanie, dlaczego poświęcił on uwagę tej, a nie innej kwestii. Autor zdaje sobie sprawę z tej sytuacji, dlatego powołuje się na monografie, dotyczące dziejów ziem polskich z przełomu XIX i XX wieku, dostępne dla chorwackojęzyczne-

¹ A. Cetnarowicz, *Narodni preporod u Dalmaciji*, Zagreb 2006; idem, *Narodni preporod u Istri (1860–1907)*, Zagreb 2014; A. Paczkowski, *Pola stoljeća povjesti Poljske*, Zagreb 2001; A. Chwalba, *Poljska nakon komunizma*, Zagreb 2011.

² *Poljsko-hrvatske veze kroz stoljeća. Povjest, kultura, književnost*, red. D. Agičić, M. Czerwiński, Zagreb 2019; D. Agičić, *Echa powstania styczniowego w Chorwacji*, „Prace Komisji Środkowo-Europejskiej” 200, t. 7, s. 39–48; idem, *Kongresi jugoslavenskih povjesničara – mjesto suradnje ili polje sukoba*, w: *Obraz konfliktów między narodami słowiańskimi w XIX i XX wieku w historiografii*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2007, s. 117–130.

go czytelnika. Wybiera opisane w nich zagadnienia, takie jak Powstanie Styczniowe, uwięzienie ks. Mieczysława Ledóchowskiego (1874) czy wizytę Franciszka Józefa I w Galicji (1880), jako jego zdaniem najważniejsze dla polskiej historii wydarzenia. Recenzowana książka jest skierowana odbiorcy chorwackiego i wybór spraw, który może budzić wątpliwości u polskiego czytelnika, w przyjętej przez autora optyce można uznać za uzasadniony. Wszak jego celem jest ukazanie stosunku chorwackiej opinii publicznej do Polaków na przykładzie tych wydarzeń, które zostały przez nią zauważone i były komentowane.

Kluczowym źródłem, na którym opiera swoje wnioski S. Kale, jest prasa. Wybór tegoż źródła spowodował, że obok wspomnianej wyżej tematyki, sporo miejsca autor poświęcił analizie artykułów, ukazujących się na łamach czasopisma „Vjenac”, zajmującego się sprawami kultury i literatury. Pojawiało się tam dużo tematów związanych z Polakami.

Cezury czasowe, przyjęte w recenzowanej książce, obejmują lata 1860–1903, czyli okres od upadku absolutyzmu w Cesarstwie Austriackim po koniec rządów bana Károly Khuen-Héderváryego. Był to czas wielu istotnych zmian społecznych, narodowych i gospodarczych zarówno dla Polaków, jak i dla Chorwatów.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym, autor analizuje najważniejsze wydarzenia, jakie miały miejsce w Galicji we wspomnianym okresie. Znalazła się tam analiza wizyty cesarza Franciszka Józefa w 1880 roku, która według chorwackich obserwatorów była obliczona na wyciszenie nastrojów antyrosyjskich, powszechnych wśród miejscowych Polaków (str. 31–32). Sporo miejsca autor poświęcił także mało znanym w polskiej historiografii epizodom, takim jak kongresy działaczy południowo-słowiańskich i polskich w Krakowie oraz Dubrowniku (1899, 1901), jak również działalności polskich polityków w parlamencie austriackim, która była komentowana przez prasę chorwacką.

W rozdziale drugim przybliżone zostały tematy dotyczące ziem polskich pod zaborem rosyjskim. Omawiana problematyka sprowadza się głównie do niepokoje społeczno-politycznych z początku lat sześćdziesiątych XIX wieku, które doprowadziły do wybuchu Powstania Styczniowego. Percepcji tego wydarzenia poświęcona jest większa część ponad 50-stronicowego rozdziału (s. 109–170).

Przedmiotem kolejnego rozdziału (s. 171–212) jest opis stanu wiedzy chorwackiej prasy na temat sytuacji Polaków z zaborze pruskim, przy czym autor ogranicza się w tym przypadku do ziem byłego Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Dziennikarzy i publicystów bardzo interesowały zmagania Polaków z niemieckim Kulturkampfem, który utożsamiali z kulturalno-językowymi naciskami Węgier na autonomiczną Chorwację (s. 192–193). W tym kontekście pojawił się temat uwięzienia ks. M. Ledóchowskiego, a także protest dzieci wrzesińskich (1901–1902). W jednym z chorwackich czasopism („Obzor”) wydarzenia te określono mianem zabijania narodu (s. 201). Relacje prasy budziły wśród Chorwatów współczucie dla Polaków i tworzyły nić porozumienia. Los Polaków pod zaborem pruskim był porównywany z sytuacją ludności chorwackiej w ramach Korony św. Stefana. W tym kontekście in-

interesująco prezentują się opinie prasowe, odnotowane przez autora książki, w których wyrażano nadzieje na „pogodzenie” Polaków z Rosjanami, czego dowodem miały być wyrazy współczucia, płynące do Wielkopolski ze strony „rosyjskich braci” (s. 209).

W rozdziale poświęconym chorwackiej opinii publicznej i jej spojrzeniu na sprawy polskie, S. Kale skupił się na obecności tzw. polskich tematów w czasopiśmie „Vjenac”, opisał działalność sławisty i etnografa Bronisława Grabowskiego (1841–1900) oraz przywołał temat pomocy udzielonej przez polskie środowiska mieszkańcom Zagrzebia po trzęsieniu ziemi w 1880 roku. „Vjenac” był najpopularniejszym i najbardziej prestiżowym tygodnikiem literackim, wydawanym w autonomicznej Chorwacji (*Kraljevina Hrvatska i Slavonija*) od końca lat sześćdziesiątych XIX wieku do 1903 roku. Przez jego łamy przewijali się najwybitniejsi pisarze chorwaccy (s. 215), a czasopismo kształtowało literacką wrażliwość kilku pokoleń Chorwatów. Problematyka polska, omawiana w piśmie, trafiała do szerokiego grona wykształconych i wpływowych odbiorców. Autor opisuje tę kwestię w porządku chronologicznym, analizuje sposób traktowania tzw. polskich tematów pod kątem działalności kolejnych redaktorów naczelnych, poczynając od Augusta Šenoi. Szczególną uwagę zwraca on na wzmianki o Polakach, którzy byli członkami Jugosłowiańskiej Akademii Nauki i Sztuki (*Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*) (s. 257–260). Biografia sławisty Bronisława Grabowskiego posłużyła w książce jako przykład rozwijania więzi polsko-chorwackich na polu indywidualnym, naukowym i kulturalnym. Dlaczego spośród całej palety ważnych postaci polskiej sławistyki przełomu XIX i XX wieku wyróżniony został właśnie B. Grabowski, a nie Jan Magiera czy Marian Zdziechowski?³ Zdaniem S. Kale właśnie ta postać z polskiej strony miała największe i najsilniejsze związki z wiodącymi chorwackimi pisarzami, twórcami kultury i naukowcami w drugiej połowie XIX wieku (s. 261).

W ostatnim rozdziale przedstawione zostały związki polsko-chorwackie w kontekście aktywności studentów, którzy kształcili się na galicyjskich uczelniach. Polskiego czytelnika zainteresują zapewne informacje o chorwackich słuchaczach uniwersytetu lwowskiego, ponieważ temat ten nie spotkał się dotychczas z należytą uwagą ze strony historyków. Ze względu na niewielką ilość dostępnych źródeł kwestii tej poświęcone są tylko dwie strony (s. 304–305). Więcej uwagi autor poświęcił Uniwersytetowi Jagiellońskiemu, który zresztą cieszył się sporą popularnością wśród chorwackich studentów.

Jeszcze raz podkreślę, że monografia Slavena Kale jest kierowana przede wszystkim do chorwackiego czytelnika. W niczym nie ujmuje to jej wartości poznawczej, bowiem polski odbiorca może się z niej dowiedzieć, na jakich podstawach chorwackie elity społeczno-polityczne i kulturalne konstruowały obraz polskich spraw na przełomie XIX i XX wieku. W oparciu o przekaz prasowy, przeanalizowany w książce

³ M. Zdziechowski: autor pierwszego opracowania historycznego na temat ruchu iliryskiego; M. Zdziechowski, *Odrodzenie Chorwacy w wieku XIX: illiryzm. Stanko Vraz. Iwan Mažuranič. Piotr Preradović*. Kraków 1902.

można stwierdzić, że wykształceni mieszkańcy autonomicznej Chorwacji mieli świadomość, jak ciężkie było położenie polskiej ludności, ale swoje sympatie lokowali rozmaicie, zależnie pod zaboru. O ile Polacy zmagający się z władzami niemieckimi budzili współczucie i solidarność, o tyle polski opór przeciwko carskiej Rosji zazwyczaj odbierano i komentowano negatywnie. Wszystko dlatego, że chorwackie elity w dużej części hołdowały stworzeniu czegoś w rodzaju sojuszu ogólnosłowiańskiego, kojarzonego z interesami rosyjskimi. Polskie protesty w zaborze rosyjskim, a także skomplikowane relacje polsko-rusińskie w Galicji, budziły krytykę w Zagrzebiu.

Książkę S. Kale można uznać za jeden z najważniejszych głosów, które pojawiły się w ostatnim czasie w dyskusji na temat związków polsko-chorwackich. Zawsze cieszy aktywność autorów, którzy zgłębiają tę tematykę w oparciu o miejscowe źródła informacji.

Tomasz Jacek Lis